

## ONA TILI DARSLIKLARIDAGI BERILGAN O'QUV TOPSHIRIQLARNI TAKOMILLASHTIRISH

*Xojiyazova Manzura – Nukus DPI 1-kurs magistranti*

**Annotatsiya:** Maqolada ona tili darsliklaridagi berilgan o'quv topshiriqlarining o'quvchilarning mustaqil fikrlashdagi, kommunikativ savodxonligini oshirishdagi ahamiyati, o'quvchilarning ijodkorlik salohiyatini oshirishdagi o'rni haqida so'z boradi.

**Kalit so'zlar:** kommunikativ savodxonlik, mustaqil va ijodiy fikrlash, "Ta'lim to'g'risida"gi qarori, ta'limiy metodlar, amaliy ko'nikma.

Respublikamizdagi umumiy o'rta ta'lim maktablari ona tili ta'limi tizimida, mustaqil fikrlash, fikr mahsulini og'zaki va yozma ravishda to'g'ri ravon ifodalash, o'quvchilarda kommunikativ savodxonlikni ta'minlash "Ta'lim to'g'risida"gi hamda Xalq ta'limi vazirligining yangi darsliklar avlodini yaratish to'g'risidagi qarori va talablaridan kelib chiqib, boshlang'ich va yuqori sinflar uchun mo'ljallangan yangi ona tili darsliklari nashr qilinmoqda. Ushbu darsliklar oldiga bir qator talablar qo'yilmoqda. Darsliklarning yangi avlodi, avvalo, unda berilgan o'quv topshiriqlari o'quvchini faol ishlashga, shuningdek, mustaqil va ijodiy fikr yuritishga o'rgatadigan shaklda tuzilmog'i zarur. Hozirda amaldagi boshlang'ich sinf ona tili darsliklari zamon talablariga javob beradimi degan savolga javob izlash maqsadida mazkur darsliklarni tahlil qilamiz. Boshlang'ich sinf ona tili darsliklarini tahlil qilishda prof. A.G'ulomov va H.Ne'matovlar tomonidan ishlab chiqilgan tasnifga tayanamiz. Ushbu tasnifga ko'ra darslikdagi mashqlar o'quvchilarni izlanishga o'rgatish jihatidan quyidagi guruhlarga ajratiladi:

1. Qayta xotirlash tipidagi mashqlar.
2. Qisman izlanuvchanlik tipidagi mashqlar.
3. Ijodiy mashqlar.

Darsliklarida o'quvchini mustaqil ishlash, fikrlashga undovchi ijodiy xarakterdagi mashqlar nihoyatda oz miqdorni tashkil qiladi.

S.Fuzailov va M.Xudoyberganova, Sh.Yo'ldoshevalarning 3-sinf 2019-yilgi "Ona tili" darsligida ham o'quvchilarni ijodiy fikrlashga o'rgatishga alohida e'tibor qaratilgan. Buni 2-sinf "Ona tili" darsligida berilgan "Gap va so'z", "Tovushlar va harflar", "Unli tovushlar va harflar", "Undosh tovushlar va harflar", "Nutq. Matn. Gap" kabi mavzulaming 3-sinf "Ona tili" darsligidagi "Nutq. Gap. So'z", "Tovushlar va harflar", "Jarangli va jarangsiz undoshlar" kabi mavzular bilan uzviy bog'liqligidagina emas, mashqlarning sharti va mazmunida, o'quvchilarni mustaqil faoliyatga chorlovchi mashqlar tizimida ham ko'rish mumkin. Jumladan, 1-8-mashqlarda so'z, gap va harflarning imlosi yuzasidan sodda mazmunli topshiriqlar berilgan bo'lsa, keyingi mashqlarda o'quvchilarni mantiqiy fikrlashga yo'naltirilgan nisbatan murakkab topshiriqlar tavsiya etilgan.

Shuni unutmaslik kerakki, topshiriqlarda barcha o'quvchilar oldiga qo'yilgan talab bir xil, ammo o'quvchilarning saviyasi bir xil emas. Tabiiyki, topshiriqlarni hamma bir xilda to'g'ri bajara olmaydi. Bunday holda qo'shimcha topshiriqlar berish

orqali mashq shartini soddalashtirish yo'li bilan o'quvchilarni qiziqtirish mumkin. Stol ustiga bir nechta predmetlar qo'yiladi. O'qituvchi o'quvchilarga shu predmet haqida fikrlarni bildiradi o'quvchilar bu predmet nomini topishlari kerak bo'adi. Masalan: U juda xushbo'y, uni tug'ilgan kun, bayramlarda sovg'a qilishadi. (Gul) Ta'limiy jihatdan bu metodlar nazariy bilim, amaliy ko'nikmalarni mustaqil egallashga, ularni takrorlash, mustahkamlash va chuqurlashtirishga yordam beradi. Tarbiyaviy ma'noda ular shaxsning mustaqillik, mehnatsevarlik, mas'uliyatlilik kabi xislatlarini tarbiyalaydi.

Umuman, o'quvchilar predmet bildirgan so'zlarni boshqa so'zlar ichidan ajrata olishlari uchun ularning diqqat-e'tibori tevarak-atrofga qaratiladi. Ko'z bilan ko'rib turgan narsalarni aytish, ularga so'roq berish bilan predmet, narsa, shaxs tushunchalarini bildiradigan so'zlarni bilib oladilar. Masalan, 8-mashq (5-bet) matni ikki ustunga yozilgan bo'lib, chap va o'ng tomondagi gaplarni solishtirish, qaysi ustunda alohida gaplar, qaysi ustunda matn berilganini aniqlash va matnga sarlavha topish topshirig'i havola etiladi.

O'quvchilar mashq bilan tanishtirilgach, "Chap tomondagi nima uchun matn sanalmaydi?" (Chunki gaplar mazmunan bir-biri bilan bog'lanmagan. Alohida-alohida xabar bildiriyapti), "Nima uchun o'ng tomondagi gaplarni matn deb hisoblaysiz?" (Chunki gaplar mazmunan o'zaro bog'langan va ular bir hikoyachani tashkil qiladi) kabi savollari bilan murojaat qilinsa, masalaning mohiyatiga teranroq nazar tashlashga majbur bo'ladi. Xulosa chiqariladi: Matn – bu mazmun jihatdan bog'langan gaplardir.

Darslikdagi yana bir mashqda ham shunga o'xshash berilgan so'zlarni shaxslar, narsa nomlari, tabiat hodisalari nomlari shaklida alohida-alohida qatorga yozish so'ralgan. Unga qo'shimcha tarzda "O'zingiz ham shaxs, narsa, tabiat hodisalari nomlaridan topib qatorlarni davom ettiring" topshirig'i berilsa, o'quvchilar "shaxs nomlari" qatorini "ota-ona", "kosmonavt", "shofyor", "daftar", "ruchka", "parta", "mashina"; "Tabiat hodisalari nomlari" qatorini "yong'in", "zilzila", "vulqon", "toshqin" kabi so'zlar bilan davom ettirishi mumkin. Vaqt imkoniyatiga qarab topshiriqni og'zaki bajartirish ham yaxshi samara beradi.

O'qituvchi ot so'z turkumiga oid so'zlarni guruhlashtirib yozish shartini "Kim ko'p so'z topib yozadi?" topshirig'i bilan davom ettirsa, o'ziga xos musobaqa vaziyati yuzaga keladi. Musobaqa esa ijodiy izlanishga, tashabbuskorlikka da'vat etadi.

Lekin darslikda keltirilgan barcha topshiriqlar ham o'quvchilarning ijodiy imkoniyatlari darajasida emas. Masalan, 12-mashqda "Matnni o'qing va qaytadan hikoya qiling. Hikoyaga sarlavha qo'yib, tushunganlaringizni yozing" deyilganda edi o'quvchi o'qib o'zlashtirganlarini yozish orqali mustaqil faoliyatga o'rganar edi.

Nazariy tushunchalarning shu xilda takrorlanishi o'quvchilarning ijodiy izlanishini chegaralab qo'yishini unutmasligimiz lozim.

Darslikda so'z ma'nosini izohlashdan tashqari, so'zlarni gapda o'rinli qo'llashga doir berilgan topshiriqlar o'quvchilar nutqini boyitadi hamda muammoni hal etish orqali mustaqil fikrlashga ham o'rgata boradi.

Lug'at ustida ishlashning yana bir usuli o'quvchidan qo'shimcha adabiyotlarni o'qishni talab etadi. Masalan, 14-mashq (10-bet)da 6 turdagi qovun rasmi berilgan bo'lib, O'zbekistonda qovunning necha xil turi bor? Javobingizni yozing deyilgan.

O'quvchiga bu mashq sharti bir kun oldin aytib yuboriladi. U ota-onasi, bobobuvilaridan javob izlaydi. (O'zbekistonda 15 dan ortiq qovun turi mavjud: qizilurug', bosvoldi, doniyor, gurvak, qoraqosh va hokazo.)

Ona tilini o'qitishda o'qituvchi bilan o'quvchining birgalikdagi faoliyatini tashkil etish shakllari, metodlari va usullari ta'lim tizimining takomillashuvi bilan bog'liq holda rivojlanib, yangilanib bormoqda. Xulosa qilib aytganda yuqoridagi barcha metodlarning muvaffaqiyati o'qituvchining beradigan savol-topshiriqlariga bog'liq.

### **Adabiyotlar:**

1. Fuzayilov S., Xudoyberganova M., Yo'ldosheva Sh. 3-sinf uchun ona tili darslik. – Toshkent: O'qituvchi, 2019. – 152 bet
2. Хамроев А. Бошланғич синф она тили таълимида ўқувчиларнинг ижодий фаолиятини лойиҳалаштириш методик муаммо сифатида //Центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2021. – Т., 1. – №. 1.
3. Azimov, Yunus and Rustambek Qo'ldoshev. Husnixatga o'rgatishning amaliy asoslari. GlobeEdit, 2020.
4. Hamroev A. R. Modeling activities of teachers when designing creative activities of students //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2019. – Т., 2019.
5. Kamroev A. Students'creative activities in designing mother tongue education // Scientific Bulletin of Namangan State University. – 2019. – Т. 1. – №. 7. – С. 285-296.
6. Norov, I. (2021). METHODS Of Teaching Phonetics In Other Language Groups. Барқарорлик ва Етакчи Тадқиқотлар онлайн илмий журнали, 1(5), 306-309.
7. Ataxanovna, Y. G., Tajimuratovna, X. M., Menglibayevna, B. S., & Zaripbaevna, S. A. (2021). O'zbek tilini nofilologik auditoriyasida o'qitishning ayrim masalalari. Бошқарув ва Этика Қоидалари онлайн илмий журнали, 1(5), 20-24.